

1990-91

Jeppe Aakjær skriver i en sang:

*Vi søger slægtens spor i stort og småt,
i flinteøksen efter harvens tænder,
i mosefundets smykke, plumpt og råt,
i kirkens kvadre, lagt af brede hænder.*

*Hvert skimlet skrift, hver skjoldet alterbog
har gemt et gran af slægtens ve og våde,
nu skal de røbe mig, hvad vej jeg drog,
og løfte mig en flig af livets gåde.*

Disse vers indeholder netop, hvad vi i Lokalhistorisk Forening bl.a. arbejder med.

Men samtidig husker vi på, at i overmorgen vil i morgen være i går.

Jeg vil gerne rette en tak til byrådet, kulturudvalget samt kulturel forvaltning for den store velvilje, der vises Lokalhistorisk forening.

William Josephsen, formand.

Årsskriftet er indtil nu udkommet i marts-april måned og har haft årsbetegnelsen fra det just forløbne år. Af praktiske og økonomiske grunde vil årsskriftet fremover udkomme så sent på året, at det vil være naturligt at betegne det med udgivelsesåret. For ikke at springe et år over i betegnelsen, har vi valgt at give årsskriftet i

år betegnelsen 1990-91. Samtidig er satsen blevet to-spaltet, således at den bliver lettere at læse.

Redaktionen.

*Årsskriftet er udgivet med støtte fra
Kulturelt Udvalg i Fredensborg-
Humblebæk Kommune.*

Da Kystdistriktet fik nærpoliti

1817

7.marts 1817 mødtes 3 høje embedsmænd ved Smidstrupgård, som lå på grænsen mellem Københavns og Frederiksborg amter, og i de nærmest følgende dage fulgte de Strandvejen op til Helsingør og derefter nordkysten op til Gilleleje. De 3 herrer var præsidenten for danske kancelli J.F. Kaas, byfogeden i Helsingør J.A. Maribo (navneforandring til Stenfeldt) og amtmand H.N.Arctander fra Hillerød. Det fornemme selskab benyttede rejsen til at forhandle med forskellige fastboende personer. Formålet var at organisere et særligt kystpoliti, hvis udstrækning og opgaver var blevet fastlagt efter nærmere aftale mellem Frederik d.6., der altid havde været stærkt interesseret i politivæsen, og hans nære rådgiver kancellipræsident og justitsminister J.F.Kaas. De grundlæggende bestemmelser om det nyoprettede politi var fastlagt i den såkaldte kancelliplakat af 28.februar 1817, og man må absolut sige, at praktisk handling fulgte hurtigt på beslutningen.

Foruden at være justitsminister og medlem af gehejmestatsrådet var Kaas i 1814 blevet udnævnt til chef for det københavnske politi, en mærkelig sammenblanding af et af de mest fremstående embeder indenfor den enevældige centraladministration og et indflydelsesrigt embede

inden for lokaladministrationen. Tidspunktet for denne udnævnelse havde fundet sted i en yderst vanskelig tid for landets borgere. Københavns bombardement i 1807, søkri- gens ødelæggelser og statsbankerotten i 1813 havde medført en voksende kriminalitet. Som politichef havde Kaas observeret, at det var let at afsætte de mange københavnske tyvekoster langs den ubevogtede Øresundskyst, at eftersøgte forbrydere ikke havde besvær med at forsvinde til Sverige, når jorden begyndte at brænde under dem, og at man ingen mulighed havde for effektivt at hindre uønsket indvandring over Sundet. Man måtte også formode, at en ulovlig vareudveksling gik i svang. Bortset fra Helsingør købstad, som havde en kommunal politistyrke, en byfoged og en politimester på stedet, var landsognene langs Øresundskysten uden effektivt dagligt opsyn. Det måtte der rådes bod på.

Tanken var nu, at man i fremtiden ville udstyre byfogeden i Helsingør med udøvende og dømmende myndighed i de såkaldte kystpolitisager. Under ham skulle der oprettes 6 lokale distrikter syd for Helsingør og ned til amtsgrænsen ved Smidstrup og 6 langs nordkysten fra Helsingør til Gilleleje. I hvert lokalområde udpegedes en særlig distriktskom-

missær, der havde indberetningspligt til politimesteren i Helsingør og i det hele taget ansvaret for overholdelse af de nye bestemmelser. Til distriktskommissær udvalgte en i distriktet boende lokalmand, som man havde tillid til. Han fik ingen løn, men hvervet betragtedes som et borgerligt ombud, og han udstyredes med et særligt skærf og en specialfremstillet kokarde at anbringe i hatten. Til sin assistance fik han en menig politibetjent, som oppebar et mindre månedligt honorar. Når amtmanden var inviteret med på rejsen langs kysten, var det naturligvis, fordi man ønskede at udnytte hans lokalkendskab. Kaas bevarede lige til sin død posten som øverste leder af den nye politiforvaltning. Det var ham, der foretog den formelle udnævnelse og afskedigelse af distriktskommissærerne. Alle domme i politisagerne, som politimesteren i Helsingør afsagde, skulle forelægges Kaas til endelig godkendelse, og han forbeholdt sig ret til enten at nedsætte eller helt fritage de dømte for de tildelte bøder. Politimesteren skulle aflægge regelmæssigt regnskab til Kaas for den særlige bødekasse. Af bødekasen kunne udbetales gratifikationer til påpasselige distriktskommissærer. Ved forskellige lejligheder foretog Kaas inspektionsrejser i området og forhandlede med de lokale folk og lederen af politivæsenet i Helsingør. Den i 1817 etablerede nyordning af politiet i kystområdet opretholdtes

faktisk for landdistrikterne nærmest Helsingør indtil retsreformens gennemførelse fra 1. oktober 1919, dog i indskrænket form. Rent administrationshistorisk er det en ret speciel indretning. Hidtil og også helt ned til nutiden har man i vid udstrækning respekteret gamle grænser for såvel den gejstlige administration (sogne og provstier) som den retslige (herreder og birker). Hvad Kaas af praktiske grunde foreslog og fik gennemført i 1817 var, sagt på en anden måde, at man fratog Kronborg rytterdistrikt birk en del af deres hidtidige politiforvaltning og henlagde den under Helsingør byfoged og politimester, som hidtil ikke havde haft hverken øvrigheds- eller domsmyndighed i sager udenfor det helsingørske område. I det følgende vil vi forsøge at give et billede af forholdene i det såkaldte »Kystdistrikt«.

Fra gammel tid havde fiskerlejerne Sletten og Humlebæk i gejstlig henseende hørt under Asminderød sogn og i verdslig under birkedommeren med tingsted i Esrom, senere Nøddebo. Skulle man i kontakt med disse øvrighedspersoner, gik turen ind i landet. Nu fik man en øvrighedsperson i Helsingør og kunne fremover benytte Strandvejen. I henhold til den nye kystpolitilov oprettedes to kystpolitidistrikter med hver sin distriktskommissær, bosiddende henholdsvis i Sletten og Humlebæk fiskerleje.

3.kystdistrikt. Sletten.

Det såkaldte 3.kystdistrikt strakte sig mod syd til Nivå by og omfattede desuden Niverød by, selv om denne hørte til Karlebo sogn. Fra Niverød fulgte distriktsgrænsen hovedvejen mod nord til 5-milestenen, hvorefter grænsen bøjede af mod stranden, således at distriktets nordgrænse gik sønden om Humlebæk fiskerleje. Til at forestå de lokale kystpolitisager i dette distrikt udnævntes allerede under Kaas' første rejse i marts 1817 dannebrogsmænd Peder Madsen (dannebrogsmænd 1809), der betegnes som skipper og fisker. Han var på det tidspunkt 50 år og døde 12.dec. 1827. Der er også nævnt en søn af ham ved navn Salomon Pedersen, der angives som hans adjungerende. Muligvis er det den fisker, som i folketællingen fra 1834 opføres som boende i hus nr. 51 i Sletten. Han er gift, og hans alder anføres som 36. Fornavnet Salomon er jo ret sjældent. På et vist tidspunkt havde Peder Madsen forhåbninger om at blive havnefoged ved den nybyggede statshavn i Humlebæk, men det anførtes imod ham, at han havde besvær med at skrive og regne. De mange bevarede indberetninger fra hans hånd som distriktskommissær bekræfter denne dom.

Peder Madsen fungerede i 5 år som distriktskommissær, men 9.juli 1822 indstillede politimesteren i Helsingør ham til afsked, da han mod reglerne havde taget sig betalt af rej-

sende for at påtage deres pas. Det var iøvrigt gået tilbage for ham, han havde ikke længere fast bopæl, hvilket var en forudsætning for at kunne bestride stillingen, og politimesteren meddelte desuden, at han ofte sad på kroen og drak med fiskerne. Peder Madsen var imidlertid ikke til sinds uden videre at opgive sin stilling, og Kaas, der gerne ville medvirke til en mindelig ordning, tilbød ham en gratifikation, hvis han ville søge sin afsked. Ville han ikke det, var Kaas indstillet på at fjerne ham fra stillingen. Madsen var imidlertid stædig og krævede dom for sin afskedigelse, hvilket Kaas nægtede ham, da han alene kunne udnævne og afskedige. Et krav fra Madsens side om at få tildelt pension afvistes ligeledes. Politimesteren fik nu ordre til at suspendere ham, indgive forslag om ny distriktskommissær og give besked til Madsen om at aflevere embedets papirer. Han opgav nu, og 11.nov. 1822 meddelte Kaas politimesteren, at han kunne udbetale den uheldige Madsen en gratifikation på 40 rdl.sedler.

Hele denne penible sag havde været ca. 4 måneder, men efterfølgeren var allerede udpeget. Distriktskommissæren i Nivå, godsforvalter Schneider, Nivågård, havde tidligt gjort politimesteren opmærksom på, at landhandler Georg Ludvig Stockmann ville være en egnet efterfølger, da han »var istand til at holde sig i respekt, hvilket var nødvendigt i Sletten«. Om Stockmann kunne po-

litimesteren i sin skrivelse af 9.juli desuden berette, at han oprindelig havde været fisker og underbefalingsmand i kystmilitsen, af profession var han snedker, og han havde desuden fået bevilling til at sælge fedevarer i Sletten. Fiskerne havde respekt for ham, og han var desuden en mand med ambitioner. Politimesteren måtte ganske vist indrømme, at han engang havde været indblandet i en smuglerisag, men han mente ikke, at dette burde komme ham til skade. Iøvrigt kunne han ikke finde en mere egnet person. 25.sept. 1822 blev Peder Madsen officielt suspenderet og Stockmann konstitueret. Først 9. marts 1824 udnævntes han officielt. I modsætning til Peder Madsens indberetninger er Stockmanns skrivelser til politimesteren langt fyldigere, og man får gennem disse mange gode oplysninger. Endnu i hof-og statskalenderen for 1825 er Salomon Pedersen opført som medhjælper for distriktskommissæren, men det er vist et spørgsmål, om dette kan være rigtigt. Der er kun bevaret en enkelt indberetning fra hans hånd under faderens sygdom, og der er mulighed for, at han har forfattet nogle enkelte indberetninger fra sommeren 1822, som Peder Madsen formelt har underskrevet. Han er sikkert fratrådt samtidig med faderen.

Stockmann fik kun en kort funktionstid som distriktskommissær i Sletten, idet han allerede i begyndelsen af 1825 forflyttedes til Humle-

bæk (se nedenfor), og 16.april 1825 konstitueredes skolelærer og kirkesanger Peder Eiler Jørgensen som distriktskommissær i Sletten. Han var da omkring 45 år og fik en funktions-tid på ca. 8 år, idet han døde 53 år gammel 9.juni 1833 og blev begravet i Asminderød. P.E.Jørgensen var den første skolelærer, som udnævntes til distriktskommissær. Med tiden skulle han få flere kolleger. Fra hans hånd foreligger fint udarbejdede indberetninger, som giver mange oplysninger om de kystpolitimæssige forhold i Sletten. Det fremgår med stor tydelighed af dette materiale, at han med stor interesse påtog sig denne nye opgave, og han syntes altid rede til at rykke ud, når pligterne bød det. Selv ved nattetide kaldte man ikke forgæves på ham. Som sædvanlig varede det nogle år, inden han modtog sin formelle udnævnelse. Det skete først 7.marts 1827.

Allerede i forbindelse med afskedigelsen af Peder Madsen havde politimesteren i Helsingør bragt under overvejelse, om ikke det var mest praktisk, at Niverød by henlagdes under 2.kystdistrikt. Det havde nemlig vist sig, at beboerne havde en temmelig lang vej, når de skulle opsøge distriktskommissæren. Desuden havde Niverød-folkene ingen båd i søen. Ikke før 1.jan. 1826 blev forslaget udført i praksis, hvorved grænsen mellem 2. og 3.distrikt fremover fulgte Karlebo sogns nordgrænse.

4.distrikt. Humlebæk.

Forlader vi 3.distrikt og følger Strandvejen mod nord, kommer vi ind i 4.distrikt, som strakte sig fra Humlebæk havn og fiskerlejes sydside og mod nord til Skotterup. Under dette distrikt hørte også Espergærde fiskerleje. Humlebæk var det eneste sted på kysten syd for Helsingør, hvor der på dette tidspunkt eksisterede en havn. Den var blevet anlagt og taget i brug 1814, men egentlig aldrig helt færdigbygget. Den var foreløbig en statshavn og blev ofte benyttet som tilflugtshavn for små skibe og både, når stærk strøm og modvind hindrede sejlads gennem Sundet. Det var i de første mange år vanskeligt at holde havneindløbet sejlbart, og heller ikke molerne var alt for gode. Havnen administreredes af en havnefoged med fast bolig og som iøvrigt oppebar en vis gage. Efter forholdene var det et ret så eftertragtet embede. For resten af kystdistriktet gjaldt det, at både og småskibe måtte trækkes på land.

Efter at havnen officielt var trådt i virksomhed (en havnetakst var udfærdiget 13.juni 1814), virkede en af de officerer, der havde medvirket ved havnebyggeriet som den første havnefoged med assistance af en strandtoldbetjent. Lokalbefolkningen ønskede imidlertid en mere søkyndig havnefoged. I denne situation meldte skipper Peder Madsen fra Sletten sig som kandidat, men som anført foran blev hans kandidatur ikke anerkendt.

I stedet for udpegedes en underofficer Ove Høegh Keill fra Prins Frederik regiment, og man forsøgte at tilfredsstille den vragede Peder Madsen med en eengangsgratifikation på 100 rdl. Man udpegede også Keill til distriktskommissær. Hans sidste indberetning som sådan er dateret 13.feb. 1819. På grund af sygdom afskedigedes han fra 1.marts 1819, og på indstilling af politimesteren i Helsingør udnævntes 27.feb. 1819 styrmand Osmund Aanesen til distriktskommissær. Også han beklædte samtidig havnefogedembedet. Kort efter udnævnelsen indsendte han sin første indberetning, og fra hans hånd foreligger en stor samling af meget fyldige beretninger, som fortæller adskillige interessante træk fra tilværelsen i Humlebæk disse år.

Forretningerne var imidlertid så omfattende, at det blev nødvendigt at udpege en særlig medhjælper. Man udskilte den nordlige del af distriktet omkring fiskerlejet Espergærde som et område, der fik sin egen distriktskommissær, nemlig P.A.Wang, konstitueret 24.juli 1825. Denne ordning opretholdtes indtil 1827 (se nedenfor). Fra Wangs hånd foreligger også en række fyldige indberetninger, som tydeligt viser, at der var adskillige rejssende, som ikke benyttede Humlebæk havn, men landede og udskibede sig, som det hedder i rapporterne »ved Espergærde«. Wang havde nok at bestille. Også fornemme personer lod sig pasvisitere af Wang. Med syn-

lig betagelse indberetter han, at slotsforvalter Adam Giede fra Frederiksberg slot udpasserede ved Espergærde til Sverige 22.juni 1824 med et pas udstedt dagen i forvejen af »Overhofmarskal Hauch, Ridder af Elefanten, Storkors af Dannebrog etc. etc. etc.«. Der er nok blevet bukket flere gange, da den rejsende foreviste denne rejsehjemmel.

Efter hvad der er oplyst andetsteds, gik Aanesen meget op i havneforholdene og lagde et stort arbejde i vedligeholdelsen af denne. Hans helbred begyndte at svigte, og allerede 16.feb. 1825 døde han. I Asminderød kirkebog kaldes han »Osmon Aanssen, havnefoged ved Humlebæk«, og hans alder angives som 44 år. Allerede samme dag, som dødsfaldet havde fundet sted, indstillede politimesteren i Helsingør distriktskommissær Stockmann i Sletten som efterfølger. 22. feb. 1825 godkendte Kaas forslaget. Også havnefogedstillingen blev overdraget Stockmann. 2.april 1825 satte han sit navn under den første indberetning som distriktskommissær, og den er noteret »Humlebæk havnefogedbolig«. Fra den følgende tid er bevaret en lang række fyldige månedsindberetninger. Heller ikke hans funktionstid blev af længere varighed. Med udgangen af dec. 1826 ophører hans indberetningsvirksomhed, og hans senere skæbne er uvis. 4.april 1827 modtog en ny mand, nemlig havnefoged Georg Christensen konstitu-

tion som distriktskommissær i Humlebæk.

Også Wangs funktion i Espergærde synes at ophøre i sommeren 1827. I den sidst bevarede indberetning, som omfatter tiden fra 1.maj til 1.juli, meddeler han, at han har været syg den sidste månedstid, og at han følgelig ikke har kunnet udføre sine tjenesteplichter. Han er formodentlig trådt tilbage kort tid efter 1.juli 1827. Nogen direkte efterfølger fik han ikke. Espergæredistriktet syntes i fremtiden at være blevet administreret fra Humlebæk. I hvert fald forekommer der kun indberetninger fra Georg Christensen.

Ved kancellipræsident Kaas' død i sommeren 1827 var således skolelærer Jørgensen og havnefoged Christensen distriktskommissærer i henholdsvis Sletten og Humlebæk distrikter, og de havde fortsat en menig politibetjent til assistance. Disses lønning var på grund af de vanskelige tider blevet nedsat til 6 rbd. månedlig, og pengene fremsendtes hvert kvartal fra politidirektøren i København. Det bevarede arkivmateriale giver kun ganske få oplysninger om deres eksistens. De kendes faktisk kun ved efternavn. Ved kgl. resolution 12.jan. 1827 havde Frederik d. 6. udnævnt en anden af sine betroede medarbejdere, nemlig politidirektør A.C.Kierulff til øverste administrative leder af det sjællandske kystpoliti, og også han var meget interesseret i dette specielle arbejde.

Det nyetablerede nærpoltis opgaver. For at kunne udføre de politiopgaver på lokalt plan, som var formålet med nyindretningen, måtte distriktskommissærerne i første omgang skaffe sig kendskab til den fastboende befolkning i deres respektive embedsområder. De gik da også i gang med at udarbejde sådanne oversigter. Desværre er dette materiale ikke bevaret fra hverken Sletten eller Humlebæk. Det ville ellers have haft stor betydning for den lokale slægtsforskning, da man som bekendt har en folketællingsliste fra 1801, og den næste først fra 1834. En anden kontrolforanstaltning, som blev gennemført, var en registrering af eksisterende både og deres ejere. Samtlige fiskerbåde blev nummereret, således at man hurtigt kunne skaffe sig kendskab til, hvis en af bådene var delagtig i smugleri eller anden ulovlig virksomhed. Disse lister har man et vist kendskab til gennem det bevarede indberetningsmateriale. Således udarbejdede distriktskommissær Jørgensen i 1827 en fortegnelse over 7 fiskerbåde i Sletten samt deres ejere. Det fremgår heraf, at der var indregistreret 41 både i Sletten, heraf ejede gamle Hans Jensen 3 både, 9 fiskere havde 2 både hver, og de resterende 20, inklusive den foran omtalte fisker Salomon Pedersen, 1 båd.

Det er herefter kommissærens opgave at holde disse fortegnelser vedlige og foretage de fornødne ændringer. Det betød bl.a., at man hver

1.maj og 1.nov. måtte kontrollere, hvilke tjenestefolk og medarbejdere hos de forskellige håndværkere, der forlod området eller fik ny tjeneste. Alle skulle være forsynet enten med et anerkendt skudsmål eller pas fra hjemstedsmyndigheden. Alle forandringer indførtes i en journal, af hvilken der hver måned blev sendt en udskrift til politimesteren i Helsingør, således at man centralt havde kendskab til, hvem der opholdt sig i distrikterne. Man kan til en vis grad karakterisere denne virksomhed som en primitiv form for folkeregister. En anden kontrolforanstaltning var overholdelse af, at de stedlige kroejere omgående indberettede, hvem de gav husly. Også private skulle meddele kommissæren, om de husede fremmede en eller flere nætter. Kontrollen gik så vidt, at man også skulle indberette, når man fik slægtninge eller venner på besøg. Undladelse heraf kunne medføre, at man blev anmeldt til politimesteren i Helsingør, anklaget for overtrædelse af gældende lov og idømt bøde.

Mellem år og dag passeredes distrikterne af talrige rejsende, som måtte dokumentere, at de var i besiddelse af gyldigt pas. Det gjaldt også indenlandske rejsende. Besad de ingen rejsehjemmel, kunne kommissæren forsyne dem med et midlertidigt bevis, anvise dem at følge en bestemt rejserute og pålægge dem straks at melde sig på det nærmeste politiekammer. Havde man mistanke om,

at den rejsende var ude i et ulovligt ærinde eller måtte anses for omstrejfer, skulle man sikre sig hans person og sørge for, at han blev bragt til Helsingør.

Fra begge distrikter foregik desuden en livlig transport af personer til Sverige, og den modsatte vej rejste også mange. Der var også flere gengangere blandt disse, og her skulle naturligvis også præsteres gyldig rejsehjemmel. Således passerede en hestehandler P.Schøn fra Herfølge med pas fra politikammeret i Køge ofte Sundet, og det samme var tilfældet med stabsdyrlæge D.G.Ringheim med tjener fra København. Omvendt kom en hattemager fra Helsingborg adskillige gange over Sundet for at købe lamme- og fåreskind. 7.april 1826 landede en skånsk møller Paul Jensen i Espergærde og opgav, at han ønskede at søge helbredelse i København. Han havde rejsepas udstedt af Malmø landskancelli. Kommissær Jørgensen noterede hans navn i den svenske form som »Påhl Jonsson«, og han har åbenbart forhørt sig om sygdommen, som han angiver som »en halsbyld«. Der er også adskillige eksempler på, at bønder fra Hveen og fra Raae sejlede over til Danskekysten for enten at købe tørv eller sælge husflidsprodukter. Således er det noteret, at bønder kom til Humlebæk og drog videre til Dagløkke for at sælge »spind«. Flere af disse besøg strakte sig kun over en enkelt dag, men om nødvendigt udstedte kom-

missæren en midlertidig passersedel, som afleveredes, når man ved aftenstid vendte tilbage.

Fra tid til anden fik distriktskommissærerne ordre til at efterlyse eventuelle forbrydere. Med det kendskab man havde til lokalbefolkningen var det ikke vanskeligt at appellere til deres assistance, og man organiserede formelige eftersøgninger i de i distriktet liggende skovarealer. Det var også ganske almindeligt, at såvel politimyndigheden i Helsingør som København overlod til kommissærerne og deres betjente at transportere arresterede personer gennem distriktet. Der blev meget nøje ført kontrol med, hvornår en sådan fange ankom, og når man befordrede ham videre til nabodistriktet. Transporterne er vel som regel sket til fods ad Strandvejen, og det har nok været den stedlige betjent, der har fået overdraget dette arbejde. En aften i februar 1827 kom en sådan arrestant (J.J.Anjou) fra Humlebæk til Sletten med besked om, at han skulle beforders videre til Københavns politi. Hvor langt den pågældende allerede havde gået denne dag, er ikke oplyst. Skolelærer Jørgensen forbarmede sig imidlertid over ham og hans »ømme fødder« (som han skriver til politimesteren) og indlogerede ham for natten i Sletten kro. Næste morgen kl. 8 sendte han ham videre sydpå.

Politimesteren i Helsingør benyttede også kommissærerne til at foretage stævninger til folk, som skulle

møde i politiretten, og af og til hører man også, at kommissæren måtte lægge husrum til, når politimyndigheden ønskede at afholde et lokalt forhør. Om alt dette og meget andet berettes der udførligt i kommissærernes månedlige indberetninger, som er bevaret i ganske god stand i hvert fald i de første mange år. Sammenlagt giver de en række supplerende oplysninger om dagligliv i de to gamle fiskerlejer langs Øresunds kyst, og navnlig fortæller de om en ret så livlig trafik over Sundet allerede dengang.

Harald Jørgensen

Anvendt materiale:

Kystpolitiets arkiv i det sjællandske landsarkiv

Se: Københavnske politi- og domsmyndigheder I, 1975 s. 215- 34.

Asger Schmelling: Humlebæk Havns Historie.

Se: Fra Frederiksborg Amt. Årbog 1956 s.21-60.

Høkerhuset i Sletten

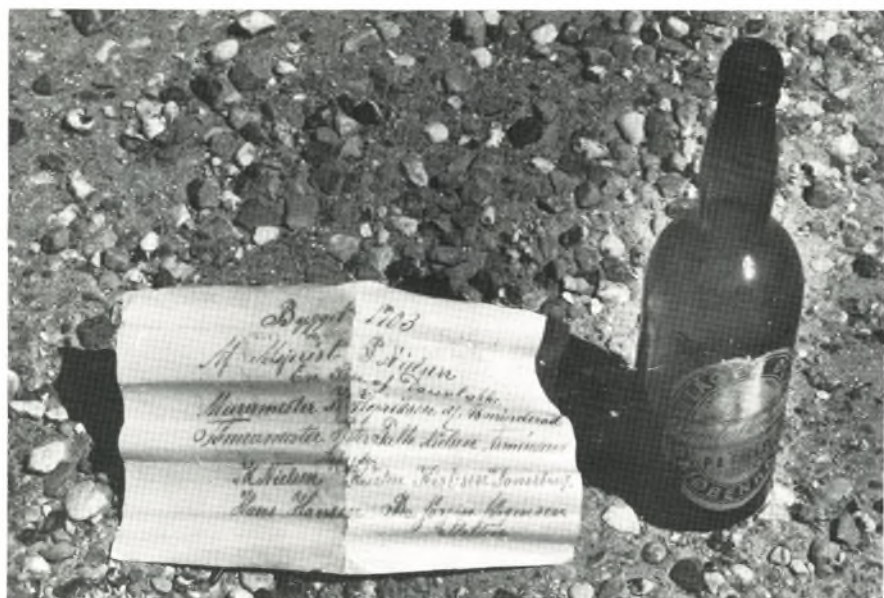
Af Slettens gamle huse er det tidligere høkerhus nok det hus, hvor der gennem årene er blevet foretaget flest om- og tilbygninger. Af ældre sletteboere omtales huset oftest som »Sjens« eller »den lille købmand«, siden er det blevet kendt som »Butikken«. Parcellen, som den ligger i dag med hele menagen af bygninger, består af ikke mindre end fem forskellige matrikelnumre.

Ved en gennemgribende ombygning af hovedhuset blev der forrige sommer fundet en flaske i murværket i husets nordgavl. I flasken, der er en ølflaske af den bredskuldrede slags, som blev lukket med korkprop og ståltråd, var der indstukket en seddel med følgende tekst: »Bygget 1903 Af Mejerist P.Nielsen En Søn af Dauvlykke. Murermester K.Hejriksen af Asminderød, Tømrermester Peter Palle Nielsen Asminderød, Arbejder K.Nielsen, Kristen Kistesens Dansstrup, Hans Hansen, Jørgen Jørgensen Sletten«. Det var almindelig skik blandt håndværkere førhen at efterlade en hilsen til eftertiden. I den beskedne form var det blot et par småmønter bag et fodpanel. Men en skreven hilsen på bagsiden af et gulvbrædt eller lignende er nok det almindeligste. Flaskeposten som den her hører til de mere sjældne. Fundet af flasken gav næring til en snak frem og tilbage om huset, og dette gav igen

anledningen til dette forsøg på at samle husets historie.

Det første hus på matrikel nr. 24 af Dageløkke Slette blev efter fæsteprotokollens optegnelse bygget i årene kort efter 1794, hvor Jacob Jørgensen overtog fæstet af: En Huusplads fra Ingen«. Pladsen, der var en del af byens såkaldte gadejord, havde som sådan ikke tidligere været fæstet. Den fik først sit nummer ved den nye matrikulering i 1800-tallets begyndelse. I »Beskrivelses Protokollen af oktober 1813« står der under nr 24: »Hus uden have, sydligst«. Efter parcellens omfang at dømme, 10 x 16 alen (rundt regnet 6,4 x 10 m), har der været tale om et beskedent hus på de fem fag, som var almindeligst for fiskernes huse på den tid. Huset lå ud til »Sandvangen«, der også gik under betegnelsen »Den kongelige tømmerplads«. Tidligere var pladsen blevet brugt til oplagring af det tømmer og andet gods, som blev landet på Sletten for videre transport over land til slottene ved Hillerød og Fredensborg. På den tid var pladsen betydeligt større. Husene langs med vejen blev først bygget op gennem 1800-årene.

De første mange år lå huset hen som et jordløst fiskerhus i modsætning til de fleste andre huse på Sletten, hvor der fra gammel tid havde hørt et mindre stykke agerjord til,

Flaskeposten fra 1903. Foto P.S. Pedersen.

som ved generationernes skift er blevet mere og mere opdelt. Med dette hus kom det til at gå den modsatte vej, der kom bid for bid mere og mere jord til.

Om Jacob Jørgensen nåede at få bygge huset færdigt, inden han to år senere døde, vides ikke, men han nåede i alle fald at blive fader til to børn inden sin tidlige bortgang. Enken Pernille Poulsdatter giftede sig med Hans Sørensen Mikkelsborg, der således overtog fæstet af huset i 1797. Ved folketællingen i februar 1801 står familien med sin nye forsørger opført med fire børn. Hans Sørensen er 39 år »Husfader, fisker og enrullet matros«. Der var hårdt brug for befarne folk, når flåden skulle be-

mandes i de år, så alle fiskerne var enrullet som matros. Husmoderen Pernille Poulsdatter er gift i sit andet ægteskab og 31 år. Den ældste af børnene, Margrethe Jacobsdatter på 8 år, kan lige akkurat være det første barn, der er blevet født i huset. Iøvrigt vides kun om familien, at ingen af børnene har overtaget huset efter forældrene.

Den 16. november 1822 blev Christian Andersen noteret som ny fæster. Det siges om ham, at han skal være kommet fra Stevns. Selv om det foregik i modsat orden, må det formodes, at han giftede sig til huset, da han den 7. august året efter blev viet til Maren Jørgensdatter. Hun var barnefødt i Sletten som datter af Jørgen

Poulsen og Petronille Clausdatter i matr. nr. 31. Christian Andersen og Maren Jørgensdatter fik sat tre børn i verden: Stine, Rasmus og Jørgen, som alle ses at nå voksenalderen. Hvor mange fødsler, der er gået forud, er uvist, men ofte skulle der det dobbelte antal til. De drøje kår med at skaffe udkommet på sønen trænger sig på. I Helsingør Avis fra mandagen d. 8. november 1847 kunne man læse om trende fiskere fra Sletten, deriblandt Chr. Andersen, som i stormnatten mellem 5. og 6. oktober havde det uheld på hjemrejsen fra farvandet mellem Falsterbo og Malmø at forlise på »Prøvestenen«, hvorved de mistede båd og redskaber, men slap med livet i behold. Avisen foranstaltede en indsamling til hjælp for de nødstedte familier. Syv år senere, i 1854, var der igen bud efter Chr. Andersen, han var da blevet 59 år, men denne gang var han knap så heldig. Han kæntrede med båden og druknede. Denne gang må avisen have haft nok andet at skrive om, der stod intet. Den sparsomme meddelelse om forliset er hentet fra kirkebogen. Familien var på dette tidspunkt flyttet hen i Marens barndomshjem, hvor moderen Petronille Clausdatter på 74 år også var blevet enke. Maren Jørgensdatter sad herefter med to huse; det må formodes, at hun har udlejet matr. nr. 24.

Som følge af Grundlovens indførelse blev det meste fæsteland under krongodset overført til selveje i disse

år. Således fik Maren Jørgensdatter skøde fra statskassen på begge huse i 1860. Hun solgte dog huset på matr. nr. 24 til høker Hans Frederik Theodor Lund den 28. juli samme år.

Høker Lund, der var født i København i 1827, har formodentlig siddet som lejer af huset, da han købte det, for ved folketællingen tidligt på året blev han opført på listen sammen med hustruen Sophie Vilhelmine Fallentin, der var født i Hillerød 1837. Den nye ejer fik ret hurtigt rejst et nyt grundmuret hus ved sydgavlen af det gamle, men vendt modsat, så det havde en gavl ud mod vejen, som det ses på fotografiet fra 1908, hvor huset stadig er i et plan, som da det blev bygget. Her indrettede høker Lund sin butik som en af de første i Sletten. Det var lempelserne i de gamle købstadsprivilegier, der – med den såkaldte »Høkerlov« i 1856 – gav mulighed for oprettelse af detailforretninger uden for de større byer. I 1885 fik Lund skøde på det lille jordstykke umiddelbart øst for huset, der kom ind under matr. nr. 24. Forretningslivet i Sletten var i sin vorden, og høker virksomheden ser ikke ud til at have været særlig omfattende. Af tjenestefolk havde de ifølge folketællingen i 1880 kun pigen Louise Augusta Christensen som »Medhjælper«. Konkurrencen fra kroens »Detailhandel« har givet været mærkbar. Den havde én bedre placering midt i byen ved kroen og nedkørselen til den nybyggede havn. Allige-

Høkerhuset set fra Solbakken ca. 1908.

vel ses Lund at høre til blandt byens vægtige skattebetalere, da Frederiksborg Amts Tidende den 8. januar 1886 bragte en liste over kommunens skatteydere. Medens fiskerne betalte fra 1 til 5 kroner, måtte Lund af med 20 kroner. De højestydende var kroejner Nielsen og gårdmand Sørensen, de måtte hver af med omkring 50 kroner pr. år.

Høker Lund fik ingen arvinger. Efter hans død i 1890 førte konen bedriften videre, til også hun faldt fra i 1898. Jens Peter Madsen købte af arvingerne, men solgte igen kun fem år efter til Jens Pihl Nielsen, der fik skøde på ejendommen den 24. marts 1903.

J.P. Nielsen gik i Sletten under navnet »Mejeristen«, hvad han åbenbart også har været, da han tidligere drev det gamle mejeri i Humlebæk, hvor der siden blev indrettet kartoffelmølsfabrik. Han var åbenbart en driftig mand, der straks fik revet det gamle fiskerhus ned og fik opført et nyt beboelseshus med fuld kælder på samme sted. Det må således være under dette byggeri, at den før omtalte ølflaske er blevet indmuret i væggen. Formentlig er den første udvidelse af høkerhuset foretaget nogenlunde samtidig. Der blev bygget et stykke på ca. 3,5 m til den østre gavl, således at der blev baglokale og kælder til butikken. Ligesom det må for-

modes, at man samtidig har udgravet halvkælder under butikken for at forbinde de to huses kældre.

Den nye ejer gik også i gang med at samle mere plads omkring huset. Det lod sig gøre, men ad omveje. Først købte han genboens gamle hus af enken (matr. nr. 19b,c). Denne grund mageskiftede han med fisker Christian Møller, der var nabo mod nord og øst, hvorved han fik skøde på jordstykket matr. nr. 25b. Alle disse handler er dateret i maj 1905. Men først i 1912 kom hele stykket til at hænge sammen, da J.P.Nielsen fik skøde fra statskassen på de supplerende jordstykker under matr. nr. 55. Hvordan bedriften iøvrigt gik, for-

nemmes ikke. Ved J.P.Nielsens død i 1917 overlod enken Anna Sophie Pihl Nielsen, født Madsen, gesjæften til sønnen, slagtermester Otto Pihl Nielsen.

Otto Pihl Nielsen blev i Sletten omtalt som »Pølse Otto«. Han fik skøde på den samlede parcel med de nu tre matrikelnumre den 28.december 1917. Formentlig straks efter overtagelsen delte han butikken op med en dobbeltdør, der spidsede indad, således at der blev viktualiehandel til venstre med et køkken lige bag butikken. I gården stod røgovnen ved den nordre sidebygning, og i kælderen samme sted var der kogerum med gruekedel. Til højre blev der køb-

Chr.L.Jensens købmandsforretning ca. 1930. Billedet er hentet fra en reklamefilm udlånt af blikkenslager Bent Olsen på Torpenvej.

mandshandel med lager i bagbutik og kælder. Købmandsbutikken blev udlejet til Christian Laurits Jensen. I garagerne nede bagved var der brændsel og grovvarer.

Tidligere var der blevet slagtet i det fri, men omkring 1920 blev der føjet endnu et stykke til den østre ende af det gamle høkerhus. Det er det godt tre meter brede rum bag porten, hvor der sidenhen blev slagtet. Det er blevet fortalt, at der sommetider blev slagtet op til tyve-tredive grise på en dag. I udhuset bag ved hestestalden var der grisefold, hvor grisene blev samlet før slagtingen, og i muren sidder kødkrogene der stadigvæk, hvor kødet kom op at hænge efter

slagtingen. Torsdag var fast slagte-dag, så flød blod og skyllevand ud i gyden og ned langs garagerne for at ende i stranden, hvor det farvede vandet rødt. Slagteaffaldet endte også i strandkanten til bedste for byens hunde og rotter. Ved lavvande kunne man indtil for få år tilbage stadigvæk se de hvidskurede griseknogler mellem sten og murbrokker. Der gik en gang ild i det træskur, hvor pølserne hang til tørre på loftet. »Nu ka'han få dem stegt og røget på samme tid«, blev der med slet skjult skadefryd sagt i Sletten. Det skal nævnes, at førstesalen med beboelse over forretningen formentlig er kommet til sammen med »Porten«.

Otto Pihl Nielsens slagterforretning ca. 1930. Billedet er ligeledes hentet fra reklamefilmen.

I 1924 fik Otto Pihl Nielsen del i tilsandingen bag om havnen i lighed med de øvrige lodsejere, hvis grunde lå ud til den søndre havnekrog. Han fik den 10. september skøde fra statskassen på matr. nr. 60 og 61. Dette gav plads til det sidste byggeri ned mod vandet, hvor der er lejlighed øverst og garager forneden, idag kaldet »Søpavillonen«. For at komme op i lejligheden ovenpå, måtte man om bag huset og ind. Dette foregik ad »Broen«, der var en træbro, hægtet på huset ud over stranden. Når det blæste, kunne vandet godt slå op under broen, og om vinteren var den overdænget med is. Det tog man ikke så nøje dengang. I 1926 fik udlængslen sit tag i Pihl Nielsen, uvist af hvilken anden grund solgte han forretning og ejendom og rejste til Canada.

Viktualiehandler A.T.Andersen overtog ejendommen den 15. april 1926 og drev slagterforretningen de følgende ti år, indtil han i 1936 fik bygget sin nye forretning et par huse længere henne. Fra den tid huskes slagtersvendene: Adolf Jensen, kaldet »Dolle«, Viggo Varming og Jørgen Clausen. Fru Andersen, der boede på Mejerivej, hørte også med til den faste stab. Desuden deltog det meste af familien i arbejdet, når der var travlhed i forretningen.

Christian Laurits Jensen, kaldet »Kommissheiken« eller blot »Sheisen«, lejede som før nævnt købmandsforretningen, først af O.P.Nielsen siden af A.T.Andersen.

Han førte den en tid videre som »J.Pihl Nielsens etff.«. »Grosseren«, hvis borgerlige navn var Ejnar Pihl Nielsen, en yngre bror til O.P.Nielsen, tjente i mange år som købmandskarl hos Chr.L.Jensen.

Chr.L.Jensen var ældste søn af vognmand Jens Hansen Jensen på Dageløkkevej; han var en aktiv og respekteret mand i byens foreningsliv. Han var medlem af sangforeningen »Sletten« i mange år, ligesom det var ham, der tog initiativet, da Humlebæk Gymnastikforening blev stiftet i 1937.

Da A.T.Andersen solgte med den klausul, at der de næste fem år ikke måtte drives slagter- eller viktualieforretning, overtog Chr.L.Jensen hele foretagendet den 14. januar 1936 og lagde derefter de to forretningslokaler sammen. Han drev købmandsforretningen til ca. to år før sin død i 1952.

Leif Christian Jensen, der en tid var pedel på Humlebæk skole, har fortalt, at han i 1939 kom i lære som købmandskommis hos sin morbror Chr.L.Jensen. På den tid var de om sommeren seks personer beskæftiget. Der var foruden købmanden, Leif Jensen og Leifs moder, der ordnende regnskaberne, førstekommiss Christian Lund Christiansen, kaldet »Brormand«, chauffør Ole Olesen, kaldet »Basse« og en sommerkommis fra København. Til transport af brændsel og vareture i oplandet havde de en mindre lastbil, den kunne

laste henved et halvthundrede hektoliter, når de hentede koks hos »Kul Ole« i Helsingør.

Under krigen hentede de tørv oppe i landet om efteråret, de blev lagt i en af garagerne. Når så der skulle hentes af dem, måtte man slide dem løs med en hakke, for de havde været så fugtige, at de var frosset sammen til en stor isklods. Det gav næring for løbesoden i byens skorstene. Krigen bød på mange andre besværligheder. En dag kom der et par tyske officerer og forlangte at se huset. De okkuperede de to gavl-værelser mod øst, hvorfra der var vid udsigt over hele Sundet fra Vedbæk-kysten og til Kronborgpynten. De indlogerede sig på udsigtsposten og blev et par år til hen mod krigens afslutning. Der var iøvrigt flere steder i byen stationeret tyskere, der også kom i forretningen. Rationeringsmærkerne var til daglig irritation. Når regningen skulle tælles sammen, var det med at huske mærkerne. Der var mange, der forsøgte at snyde sig til en ekstra ration. Og så var der tobakken. Leif Jensen har fortalt, at fisker Niels Sørensen, kendt som »Krylle Niels«, købte af Kiyang-teen, den var lavet af hyldeblade og sådan noget. Når han så stoppede piben, fik han forbud mod at tænde den i butikken af frygt for stanken og brandfaren, gnisterne sprang til alle sider.

På et tidspunkt omkring 1940 lejede Willy Olsen »Stanto« den nordlige

lejlighed i købmandshuset. I værelset mod Strandvejen blev der indrettet grøntforretning. Han drev grøntudsalg her i nogle år, indtil han fik forretningen på Torpenvej. Chr. Lund Christiansen, der var kommis hos købmanden, overtog grønthandlen omkring 1946. Han havde forretningen i godt to år, indtil Leif Jensen overtog den i forbindelse med Chr.L.Jensens salg af hele ejendommen i 1949. Leif Jensen drev grønthandelforretning sammen med sin kone Inger Jensen i ca. ti år, indtil den blev lukket i 1959.

I de sidste år, Chr.L.Jensen havde købmandsforretningen, var han syg, og det gik tilbage med handlen. Leif Jensen overtog forretningen i 1947, men da ejendommen to år senere blev solgt til købmand Ole Jensen, var det, at Leif Jensen i stedet kom til at drive grønthandel ved siden af. Ole Jensen havde forretningen i nogle år, men på dette tidspunkt var konkurrencen fra de større forretninger oppe ved stationen blevet for mærkbar, der var flere, der forsøgte sig med »Butikken«, men tiden var løbet fra forretningslivet i Sletten.

Høkerbutikken var blandt de første i Sletten, men den blev også en af de sidste, der lukkede. Af de henved femten forretninger og småhandlende, der endnu eksisterede i halvtredserne, måtte de fleste lukke i løbet af tresserne.

Niels-Jørgen Pedersen.

En familie i Sørup i begyndelsen af 1800-tallet

Grundkildeskrift er et andragende til Det kgl. danske Landhusholdnings-selskab fra 1820 og 1821.

Familien består af blegmand og selvejerhusmand Peder Hansen, hustru Anne Sophie Andersdatter og deres børn.

Peder Hansen og hans hustru er begge født i 1777. Peder Hansen kommer fra Endrup, medens Anne Sophie Andersdatter stammer fra Sørup. Hendes far var blegmand An-

ders Madsen (1748-1810), som ejede ejendommen matr.nr. 19 med blegeplads nr. 5. Huset blev kaldt »Sørupsminde«. Ejendommens nuværende adresse er Sørupvej 29, men det eksisterende hus har formentlig ikke megen lighed med den bygning, der stod der i år 1800.

Peder og Anne Sophie blev gift i 1803 og overtog herefter svigerfaderens ejendom.

Erhvervsbetegnelsen blegmand svarer til det, der i dag benævnes

vaskeri. Som det formentlig er bekendt af mange, var der tidligere en del vaskerier i Sørup.

I begyndelsen af 1800-tallet var der 12-15 familier, hvis erhverv var vaskeri. Foruden det egentlige vaskeri havde flere af familierne et husmandssted med lidt landbrug. Landbruget bestod bl.a. i dyrkning af foder til de heste, der blev brugt til transport af det vaskede linnedtøj. Tøjet blev i stort omfang transporteret til København. Desuden kunne lidt landbrug supplere indtægterne fra vaskeriet.

Til Peder Hansens ejendom var der kun een tørreplads, der lå lige bag ved huset. Blegepladsens størrelse var ca 3.800 kvadratmeter. I 1810 erhvervede Peder Hansen derfor en ubebygget parcel af ejendommen Sønderholt benævnt matr. nr. 3b. Den nuværende betegnelse er Grønholtvangen nr. 8. Parcellen var på 18 tønder land. Købesummen var 600 rigsdaler samt en statsafgift på 21 rigsdaler. Formålet med erhvervelsen af parcellen var at få lidt landbrugsjord som supplement til vaskeriet. Netop om denne parcel handler det efterfølgende, idet Peder Hansen sendte to breve til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab for om muligt at blive hædret for en ekstraordinær indsats ved opdyrkningen af tidligere brakjord.

Men først lidt orientering om Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Selskabet eller snarere forenin-

gen blev stiftet i 1768. Dets formål var især at opmuntre den borgerlige flid i agerdyrkning, fiskeri, kunster og handel. Dette kunne ske ved udbredning af kundskab samt ved belønning.

Belønningen kunne bestå i guldmedaljer, sølvmedaljer, sølvbægre, pengepræmier og hædrende omtale. Største anerkendelse havde en pengeværdis på 100 rigsdaler.

For at komme i betragtning var det nødvendigt at indsende et skriftligt andragende med en fyldig og dokumenteret beskrivelse af indsatsen.

Peder Hansens andragende er dateret Sørup 23. september 1820 og 18. december 1821, og indeholder en lang række oplysninger. Parcellen blev købt i 1810, men på grund af daværende krig var Peder Hansen bortkommanderet og måtte lade jorden henligge til 1812, hvor han var 35 år gammel. Den nævnte krig var naturligvis Englandskrigene 1801-1814. Om jordens tilstand skrev han: »Jorden havde aldrig været dyrket og var ligesom baseret med stød af de for fra år siden afskovede store træer – eneris, kviste, ellebuske – bregner – tuer og stene. I den tilstand jorden da var kunne 3 høweder ei have sommerføde på den« Bearbejdningen af jorden blev udført af ham selv, hans datter, en voksen dreng og en daglejer. Jorden blev bearbejdet bortset fra 2.500 kvadratmeter, som var mose. »For så vidt muligt at få fred på jorden, blev den indhegnet med 320 m

stengærde beplantet med levende hegn, samt 200 m grøfter, der ligeledes blev beplantet. Vejen (Grønholtvangen), der går gennem parcellen, blev fragravet med 600 m grøft for også i denne henseende at undgå ufred og fortrædelighed«.

Datidens dræn af jorden bestod i gravning af et utal af grøfter. På parcellen blev der, udover de nævnte grøfter i skel, gravet yderligere 600 m grøfter.

Af hensyn til vand til kreaturerne blev der indrettet og tildels stensat et vandsted.

Der blev kørt 250 l gødning på jorden. Gødningen blev dels købt i Sørup og dels fra Fredensborg.

I 1820 blev der sået følgende:

- 18 skp. rug
- 13 – byg
- 5 tdr. havre
- 3 skp. ærter
- 3 – boghvede
- 2 – hørfrø
- 4 tdr. kartofler

Desuden blev udlagt et areal med kløver.

Høstudbyttet blev opgjort således:

- 28 tdr. rug
- 18 – byg
- 1½ – havre
- 2 – ærter
- 1 – boghvede
- 40 knipper hør
- 30 tønder kartofler
- samt en del grøntsager.

Hvad sædfølgen angår oplyses følgende:

»Efter at jorden først har ligget brak i 2 år er den besået med havre – gødet til korn – siden rug – så kartofler – og derpå indlagt med korn og kløver. Efter at den har lagt i 3 år brakker den igen og bruges som før«. Når der anføres korn, menes der formentlig byg. Om besætningen oplyses, at de 2 heste havde stået i stald indtil de i september var kommet på græs. De 4 køer var hver nat på stald indtil der var høstet. Peder Hansen anførte, at fordelene herved var, at kreaturerne artede sig godt, malkede bedre, og der kunne samles gødning til brug for mere end 1 tønde land.

Peder Hansens andragende blev bekræftet af hans karl Hans Jørgensen, daglejer Peder Rasmussen, kaptajn og landinspektør Leschly, kaptajn Solberg, sognepræst Ølgaard, sognefoged Jens Hansen og gårdmand Peder Haagensen.

Det kgl. danske Landhusholdningsselskab fandt imidlertid ikke grundlag for ydelse af noget agtelsestegn, men fandt, at indsatsen skulle nævnes med hæder for stræbsomhed og vindskibelighed. I begrundelsen herfor anføres bl.a., at rydning af 18 tønder land i 8 år ikke kan betegnes som anstrengt arbejde.

Peder Hansens breve imponerer med meget flot håndskrift og gode formuleringer. Hvis dette er udtryk for det generelle niveau i begyndelsen af 1800-tallet, har skoleundervis-

ningen dengang ikke været ringe.

Peder Hansens hustru Anne Sophie Andersdatter døde i 1825 i en alder af 48 år, medens Peder Hansen levede yderligere 13 år og døde i 1838.

Datteren Margrethe Pedersdatter og svigersønnen Jørgen Hansen overtog ejendommen. I folketællingen for 1834 er ejendommens husstand anført med enkemand Peder Hansen, Peder Hansens datter og svigersøn Margrethe Pedersdatter og Jørgen Hansen, deres 3 børn, 4 tjenestefolk samt en enke og hendes søn.

Jørgen Hansen og Margrethe Pedersdatter videreførte vaskeriet og nævnes fortsat i 1860 som blegmand.

Den opdyrkede parcel anvendes også i dag til landbrug.

Poul Christensen

Kilder:

Erhvervsarkivet i Århus.

*2 breve til Det kgl. danske Landhus-
holdningsselskab.*

*Landhusholdningsselskabets mate-
riale om Peder Hansen, Sørup.*

*Landsarkivet for Sjælland. Skøde på
parcel nr. 1. af Sønderholt.*

Kirkebog og folketælling.

Litteratur:

*Erhvervshistorisk årbog 1968. Flids-
og vindskibeligheidsbelønning af Ole
Degn.*

Den døde dronning

Det var den 12. november 1796. Det var om aftenen ved 9-tiden. Der stod de i smågrupper, de få fredensborgere, der var, sammen med enkelte bønder fra det nærmeste opland. Det småregnede, det blæste – de småfrøs og skuttede sig. De stod fra jernporten ved indkørslen til Fredensborg slot, ned ad Slotsgade og ud ad Kongevejen til krydset ved Præstemosevej/Præstevej, hvor den sælsomme pantomime, de var vidne til opløste sig i novembernatten.

Det var ikke sorg, der prægede disse tilskuere, men usikkerhed – utryghed. I 30 år havde hun boet på slottet, enkedronning Juliane Marie, hvad skulle der nu ske med slottet? Hendes eksistens havde været grundlaget for deres eksistens. Nu var hun død – af slimfeber – den 10. oktober efter svære lidelser, og i nat skulle hendes lig »Henbringes til Roeskilde og nedsættes i den Kongelige Begravelse sammesteds«. Det skulle ske med manér, med hele enevældens udartede manifestation af egen betydning.

I pantomimen medvirkede ialt 1158 levende personer, en død dronning, 665 heste og 78 ekvipager. Scenen var Slotsgade og Kongevejen, til der hvor Asminderød savværk nu ligger. Musikken leveredes af pauker og trompeter omvundet med sørgeflor samt af klokkerne fra Asminde-

Portræt af enkedronning Juliane Marie. Malet af Vigilius Erichsen, Rosenborg.

rød kirke.

Men læs nu selv, hvorledes koreografen og instruktøren, hofmarskal Adam Hauch havde bestemt, pantomimen skulle afvikles og blev afviklet:

Efterat hendes Majestæt Dronningens Liig er klædt, henlægges det, af hendes Majestæts egne Hof-Damer og øvrige Kongelige Herskabers Hof-Damer, udi den inderste Kiste, hvilken dernæst indsættes i den ydre Kiste.

Det høie Liig bæres paa den hertil

anbefalede Dag fra Gemakket og hensættes paa det i Fredensborg Kapel oprettede CASTRO DOLORIS, af det Kongelige Huses samtlige Kammerjunkere, foran hvilken Hofmarskallen (som ved det høie Liig forretter Ober-Hofmarskals Embedet) og den afdødes Hof-Chef, Hr Kammerherre Blüchers, gaae med deres med sort Fløiel overtrukket, samt med Flor og Vaabener bebundne Marskals-Stave; omkring Liget gaae 12 Kongelige Drabanter med deres Partisaner, bebundne med Flor.

Fra den Dag af at hendes Majestæts Liig er hensat paa CASTRO DOLORIS og indtil Begravelses-Dagen, tillades alle og enhver om Formiddagen fra Kl 11 til 1 og om Eftermiddagen fra 5 til 7, fri Indgang i Kirken, for at see det høie Liig, og ere da i samme Tid daglig til Opvartning:

1. En Ridder af Elephanten
2. En Geheimeraad
3. En Ridder af Dannebrog
4. En Kammerherre som ikke er Ridder
5. En General-Major, Kontra-Admiral eller Konferentsraad
6. En Etatsraad, Oberst eller Kommandeur.
7. En Kommandeur-Kapitain eller Oberst-Lieutenant, og
8. Tvende Kammerjunkere.

Bemeldte Herrer forsamle sig i et dertil bestemt Gemak forinden den Tid, da Indgangen i Kirken tillades, og udbringes hendes Majestæts Kro-

ne, liggende paa en rød Fløils Pude, ved Hofmarskallen, og overleveres til Ridderen af Elephanten.

De samtlig til Opvartning ansagte Herrer forføie sig i følgende Orden ned til Kirken:

1. Hendes Majestæt Dronningens Hof-Chef med Marskals-Staven i Haanden.
2. Den blaa Ridder som bærer Kronen.
3. De øvrige Herrer efter Rang, 2 og 2, saaledes, at de tvende Kammerjunkere gaae tilsidst.
4. Ved Siderne af disse Herrer gaae 6 Kongelige Drabanter, 3 paa hver Side, hvilke træde til, saasnart Kronen udbæres og overleveres til Ridderen af Elephanten.

Udi samme Orden bringes Kronen hver gang igen op i Gemakket, for af Hofmarskallen at tages i Forvaring.

Naar de til Opvartning tilsagte Herrer i foreskrevne Orden ere komne ned i Kirken, henlægges Kronen paa Ligkisten imod Hovedet, hvorefter de samtlige Herrer dele sig saaledes rundt om Kisten, at Ridderen af Elephanten, Geheimeraaden, Ridderen af Dannebrog, samt den afdødes Hof-Chef staae ved Hovedet, og de øvrige Herrer tage deres Post paa Siderne af Kisten. Uden om disse Herrer staae 12 Drabanter, 6 paa hver Side, hvilken Orden iagttages al den Tid i de foreskrevne Timer, i hvilket Liget sees. Al den øvrige Tid, saavel om Dagen som om Natten, bevogtes Liget allene af Drabanterne,

og da tillades ingen Adgang til Kirken.

Paa Dagen, som er bestemt til det høie Liigs Bortførelse, forsamle sig de samtlige Herrer, som til Processionen eller Forretning ere ansagte, paa Slottet, saavel som den afdødes Hof-Damer, Deres kongelige Høiheders Kronprindsessens og Hertugindeus Hof-Damer, samt Hofchefernes Fruer, og efterat Middags-Taflerne ere forbi, og hendes Majestæts Krone paa den forhen beskrevne Maade nedbragt til Kirken, samt de til Opvartning ved det høie Liig ansatte Herrer have indtaget deres bestemte Plads; begive samtlige Damer og Kavalierer sig ned i Kirken, hvor Damerne, tilligemed de Kavalierer, som følge til Vogns i Processionen, anvises, ved de tvende dertil ansatte Sørge-Marskaller som ere Kammerjunkere, deres Plads ved den høire Side af Kirken, og de Herrer, som følge til Hest, rangeres af de tvende Sørge-Marskaller, som ere Majorer ved den venstre Side af Kirken.

General-Majoren, Contra-Admiralen og de tvende Kammerherrer som bære Himlen, samt de 4 Kammerjunkere som bære Enderne af Liigklædet, anvises Plads imellem Damerne, og de Herrer som følge til Vogns.

De 16 Oberster og Kommandeurer rangeres paa høire Haand af de Herrer som følge til Hest.

De 4 Kapitainer og 4 Kapitain-Leiutenanter som føre Hestene foe

Liigvognen, anvises Plads paa venstre Side af de Kavalierer som følge til Hest, og de 24 Kongelige Renteskriverer anvises Plads paa venstre Haand af disse.

Saasnart Deres Kongelige Høihed Kronprindsen, tilligemed de øvrige Kongelige og Fyrstelige Personer indfinde sig i Kirken, begynder Gudstienesten med en Sørgemusik, hvornæst Biskoppen holder en Sørgetale over 1.ste brev til Thessal. 4. Kap. 13 og 14 vers, og efter samme endes Gudstienesten med en Sørgeomusik, under hvilken hendes Majestæts Krone, paa samme Maade som før er meldt, indbringes i Gemakket, hvornæst de samtlige Herrer som have havt Opvartning, naar de komme tilbage, henstille sig paa de Pladse som dem anvises af de ovennævnte Sørge-Marskalle, og den afdødes Hof-Chef tager Plads ved Siden af Hofmarskallen, ved Fødderne af Liget.

Efter indhentet Befaling, giver Hof-Marskallen høit tilkiende, at Processionen skal begynde; hvorpaa Hof-Foureren opraaber Renteskriverne, samt de 4 Kapitainer af Land-Etaten, og de 4 Kaptain-Leiutenanter af Søe-Etaten, som føre Hestene for Liigvognen, hvilke da forføie sig ned til deres Plads; herpaa opraabes den ridende og kiørende Trup, Parviis, de nederste i Rangen først; hvorefter Obersterne af Land-Etaten og Kommandeurerne af Søe-Etaten, træde frem, og løfte Liget fra CA-

STRUM DOLORIS.

Foran Liget gaaer Hofmarskallen og den afdødes Hof-Chef ved hans høire Side; efter Liget følge Høikongelige Herskaber.

Liget nedbæres af de 16 Oberster og Kommandeurer, Himlen bæres over Liget af en General-Major, en Kontra-Admiral og tvende Kammerherrer, og Enderne af Teppet af 4 Kammer-Junkere; uden om de 4 Herrer, som bære Himlen gaae 12 Drabanter, 6 paa hver Side.

Saasnart Liget er sat paa Liigvognen, og de Herrer Oberster og Kommandeurer, tilligemed de Herrer som følge, ere stegne til Hest, begyndes Processionen i følgende Orden:

1. En Esquadron af Garden til Hest med dæmpede Pauker og Trompetter, under Anførsel af Gardens Kommandeur, aabner Processionen.
2. Kammer-Foureren til Hest med lang Kappe og nedhængende Flor.
3. Tolv Kongelig Pager til Hest i Stads-Livree.
4. de 16 Oberster og Kommandeurer som have baaret Liget, 2 og 2. Enhver af disse Herrer have en Tiener gaaende foran med en tændt Voxfakkel.
5. De Kongelige Personer, som ikke ere beslægtede med det Kongelige Huus, samtlige Herrer Ministre, Riddere af Elephanten, Geheime-Konferentsraader og Geheimeraader, Generaler og

Admiraler i deres med 6 Heste bespændte Vogne, Kudske og Forriddere i Stads-Livree, samt 4 Tienere, hvilke gaae 2 og 2 ved Siderne af hver Vogn med hvide brændende Voxfakler, de nederste af Rangen kiøre foran, og de høieste i Rangen tilsidst.

6. De samtlige Herrer Kammerjunkere, General-Adjutanter og Hofjunkere til Hest, hvilke anføres af den hertil udnævnte Cereemoniemester, Hr. Kammerherre og Hof-Jægermester Barnstedt.
7. Den høisalige Dronnings Sørgelvogn, som er overtrukken og malet med sort, derved 12 Konglige Laqvaier i sorte Livreer, hvoraf 4 gaae foran Vognen og 4 ved hver Side med brændende hvide Voxfakler, som ere bebundne med Flor og Vaaben. Foran Sørgelvognen ride den Afdødes Pager i Sørgeklæder.
8. Den afdødes Hof-Chef i dyb Sørgedragt med Marskals-Staven i Haanden til Hest, havende tvende Tienere i Sørge-Livree gaaende foran med Vox-Fakler, bebundne med Flor.
9. Den Kongelige Liigvogn med det høje Liig bespændt med 8 Heste med sorte Dækkener og Mahnkapper behængte med Vaabenschildter og den afdødes Navn i Chiffre. Hestene føres enhver af 1 Kapitain af Land-Etaten eller 1 Kapitain-Lieutenant af Søe-Etaten, som igien assisteres af 8

Staldkarle i sorte Klæder. Foran Liigvognen gaae 6 Laqvaier, og bag efter Liigvognen gaae 6 Laqvaier, alle i sorte Livree med brændende Voxfakler, bebundne med Flor og Skildter. Ved begge Sider af Liigvognen ride de 4 Herrer, General-Major, Contra-Admiral og Kammerherrer, som have baaret Himlen, udenom disse gaae de 12 Drabant-Tjeneste forrettende Lieutenanter, 6 paa hver Side, med Partisaner som ere behængte med sort Flor, og uden om disse gaae 24 Kongelige Renteskrivere, Kancellie- og Kommissariats-Betjente, som bære hvide brændende, med Vaaben og Flor bevundne Vox-Fakler. De 4 Hjørner af det over Liget liggende med Guld kroner broderede sorte Fløiels Teppe, bæres af de 4 Kammerjunkere.

10. Strax efter Liigvognen, anfører Hofmarskallen til Hest, med den med Vaaben og Flor bebundne Oberhofmarskals-Stav i Haanden, samtlige Herrer Riddere af Dannebrog, General-Majorer, Kontra-Admiraler, Konferentsraader og Etatsraader; hvilke alle ride parviis, de fornemmeste i Rangen først, og de nederste i rangen tilsidst. Enhver af disse ridende Herrer have tvende Tienere gaaende for sig med brændende Fakler. Derefter følge 8 af de Kongelige Herskabers Stads-

Kareter, med 6 heste bespændte, med Stads-Gechir, og Betjente i Stads-Livree, nemlig:

11. Hans Majestæt Kongens Stads-Equipage, med 12 staldkarle foran, og 4 Laqvaier i Stads-Livree ved hver Side af Vognen, alle med brændende Vox-Fakler.
12. Hans Kongelige Høihed Kronprindsen i Stads-Equipage; foran Vognen gaae 4 Staldfolk med Fakler, og 4 Laqvaier, 2 ved hver Side; ved høire Side af Vognen rider hans Kongelige Høiheds Marskalk, og paa venstre Side hans Kongelige Høiheds Kammerjunkere, foran Vognen rider Kammer-Pagen og Livtieneren.
13. Hendes Kongelige Høiheds Kronprindsessens Stads-Equipage.
14. Hans Kongelige Høihed Arveprinds Friderich i Stads-Equipage, med hans Høihed Prinds Christian; ved Siderne af Vognen rider Høistsammes Hof-Chef paa den høire Side, og Kammerjunker paa den venstre; foran Vognen rider Kammer-Pagen og Livtieneren.
15. Hendes Kongelige Høihed Hertuginde Lovise Augustas Stads-Equipage.
16. Hans Høifyrstelige Durchlauchtighed Hertugen af Augustenborg i Stads-Equipage Ved Siden af Vognen rider Høisammes Kavalerier.
17. Hans Høifyrstelige Durchlaucht-

tighed Prinds Carl af Hessen i Stads-Eqvipage. Ved Siden af Vognen rider Høisammes Cavalier.

18. Hans Durchlaughtighed Prinds Friderich af Hessen i Stads-Eqvipage.

For enhver af Deres Kongelige og Fyrstelige Høiheder Prindsernes og Prindsessernes Stads-Vogne, gaae 4 Stald-Folk foran, og 2 Laqvaier ved hver Side med brændende Fakler.

19. En Esquadron af Garden til Hest, hvorved Prossitionen sluttes. De 4 Herrer Sørge-Marskaller, som ere til hest, paasee ved Prossionen den fornødne Orden.

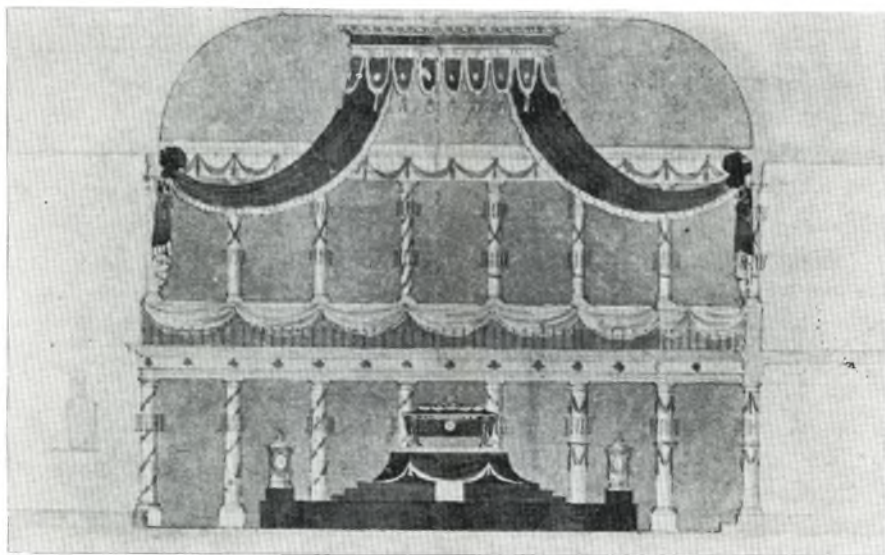
Toget gaaer i denne Orden fra Fre-

densborg Slot indtil forbi Asminde-rød, hvor Processionen ophører indtil videre; og de Herrer og Betiente som ei skulle følge til Roeskilde, begive sig lige til deres Hjem.

Deres Kongelige Høiheder Prindserne, saavelsom de som følge til Roeskilde, sætte sig i deres Vogne, og køire forud til Roeskilde, undtagen den Afdødes Hof-Chef, som bliver ved Liigvognen, og kører tæt forved samme den hele Vei, tilligemed den Afdødes Kammerjunker.

En Kommando Ryttere eller Husarer eskorterer det høie Liig til Fridrichsberg, hvor det afløses af en lige Kommando Ryttere eller Husarer, som eskorterer Liget til udenfor Roeskilde.

Paa Veien til Roeskilde ride, ved

Juliane Maries katafalk. Tegning i den Koch'ske Samling. Kunstakademiet.

Siderne af Liget 24 Laqvaier i sorte Livreer med Lygter og Fakler; til hvilken Ende en Rustvogn følger med de fornødne Fakler.

Med Klokkerne ringes udi Landsbye-Kirketaarnene, saalænge det høie Liig kan sees paa Veien til Roeskilde.

Efterskrift:

Enkedronning Juliane Marie (1729-1796) var fyrstedatter fra den tyske delstat Braunschweig-Wolfenbüttel; hun var fra 1752 til 1766 gift med Frederik d.5., et nok ikke særligt lykkeligt ægteskab, idet kongen blev mere og mere alkoholiseret, og det er næppe overdrevet, når det hævdes, »At kongen ingen aften kom til sengs med sine fulde sanser«. I ægteskabet fødtes en søn, den senere Arveprins Frederik. Ved Frederik d. 5.s død i 1766 blev tronen overtaget af en søn fra første ægteskab Christian d.7., der allerede fra sin tidlige ungdom led af en sindssygdom. Han var gift med en ganske ung engelsk prinsesse Caroline Mathilde. Enkedronningen Juliane Marie fik Fredensborg slot som enkesæde. Mest kendt er det, at Juliane Marie i januar 1772 var en af initiativtagerne til hofrevolutionen, hvorved Christian d. 7.s tyske livlæge Struense, der reelt styrede landet og samtidig var dronning Caroline Mathildes elsker, blev sat fra magten. Struense og hans ven Brandt blev senere halshugget og lagt på hjul og stejle, mens dronningen blev lands-

forvist. Fra 1772 – 1784 blev styret overtaget af enkedronningen, Arveprins Frederik og kabinetssekretær Ove Høegh Guldberg. I denne periode blev Fredensborg slot om sommeren sæde for både regeringen og kongen, idet Juliane Marie ønskede at opholde sig her, og den nu totalt sindssyge konge fulgte med. I 1784 sker der igen en mindre hofrevolution, idet Christian d.7. og dronning Caroline Mathildes søn kronprins Frederik sammen med A.P Bernstorff på ganske fredelig vis overtager magten. Enkedronningen lever herefter en tilbagetrukket tilværelse på Fredensborg slot til sin død i 1796.

Bent Skov Larsen

ISSN 0902-0640